

VESZÉLYVISELÉS - Periculum

1. Perfecta emptio periculum est emptoris

A jusztiniánuszi jog kikristályosodott álláspontja a veszélyviselést illetően az Institúciókban olvasható (Iust. inst. 3.23.3-5):

Amikor pedig a felek az adásvételt megkötötték (ami, miként mondtuk, megtörténik nem írásbeli szerződésnél, mihelyt az árban megállapodtak), az eladott dolog kockázatát rögtön a vevő viseli, bár a dolog neki még át sincs adva. Ha tehát a rabszolga meghalt vagy testének valamely részében sérülést szenvedett, vagy az épületek egészben vagy részben tűzvész által elemésztdtek, vagy a telket a folyam ereje részben vagy egészben elsodorja, vagy az a vizek áradása s forgószéltől kidőlt fák miatt sokkal kisebb, illetőleg silányabb lett: ez a vevő kára, kinek a vételárat meg kell fizetnie, még ha a dolgot meg sem szerezte is. Ami ugyanis az eladó szándékos vagy gondatlan magatartása nélkül történik, azért ő nem felelős. Viszont, ha a vétel után a telek hordalék folytán valamivel megnövekedett, az a vevő haszna; mert azé legyen a nyereség is, aki a veszélyt viseli.

A következőkben a klasszikus római jog forrásai alapján próbáljuk meg rekonstruálni a veszélyviselés főszabályát és a kivételeket – kereseve az ltalános rendező elvet.

2. A veszélyt mindig a vevő viseli?

A posztklasszikus korra minden kétséget kizáróan megfogalmazódott már a *periculum est emptoris* főszabálya. Az uralkodó felfogás hangoztatja, hogy ezt a főszabályt a vétel perfektuálódásának tana megszorítóan értelmezi (D. 18,6,8 pr. Paul. 33 ed.):

Szükséges annak ismerete, hogy mikor perfekt az adásvétel: ugyanis akkor fogjuk tudni, hogy ki viseli a veszélyt. A veszély az adásvétel perfektté válásával száll át a vevőre. És ha bizonyossá válik, hogy mit adtak el (mi az adásvétel tárgya), milyen (minőségű) és mennyiségű, és a vételárat is rögzítették, és ha feltételt nem kötöttek ki, akkor perfekt az adásvétel.

Paulus kiemeli, hogy a vevő a veszélyt többnyire nem a szerződés megkötésének pillanatától, hanem csak a vétel perfektuálódásától viseli.

Figyelemre méltó, hogy a fogalmazás nem egyezik meg a jusztiniánuszi *Institutiones* szövegével (3,23,3): *cum autem emptio et venditio contracta sit, periculum ad emptorem pertinet*.

A szöveg definiálni igyekszik az *emptio perfecta* beálltát: a vétel akkor perfekt, ha a vételár és az áru határozott és nem kötötték feltételhez a szerződés hatályát. Paulus tehát egy feltétel nélküli, fajlagos vételből indul ki. Ha a feltételes vételnél a feltétel meghiúsul, akkor egyáltalán nem létezik a szerződés (*nulla est emptio*); ezért minden veszélyt az eladó visel a *casum sentit dominus* elve alapján.

A szöveg folytatásában Paulus az alapján differenciál, hogy az áru megsemmisült vagy csak megrongálódott. A feltétel bekövetkezése előtt a megsemmisülés veszélyét az eladó, a romlás veszélyét a vevő viseli.

Sabinus és Cassius a *mensurat* óvatosan a *quasi condicio* kifejezéssel illeti (D. 18,1,35,5); Ulpianus a *degustatio* kikötésével eladott bort *quasi sub condicione* eladottnak titulálja (D. 18,6,4 pr.). Még maga Paulus sem igyekszik másutt a *degustatio* és a *mensura* joghatását a feltétel és perfekció tanával megvilágítani (D. 18,1,35,5).

Összefoglalóan megállapítható, hogy a késő-klasszikus római jog ismerte a *periculum emptoris* elvét. Róma elméletileg jól képzett jogászai kazuisztikus döntések sorában dolgozták ki ezt az alapelvet.

3. Diszpozitív jog és szerződési gyakorlat

A perfekció tana elegáns dogmatikai érvként alátámasztja e trendet, de helytelen lenne generalizálni és egyeduralkodó szabálynak tekinteni a vevő veszélyviselését. Éppen a D. 18,6 címében sok olyan kazuisztikus döntést találunk, amelyek egy homogén rendszerben csak kivételként lennének magyarázhatók. Olyan mellékegyezményekről van szó, amelyek jogi természetete nem kényszeríthető maradéktalanul a feltétel fogalmába. A szakirodalom már régen ismeri e problémákat; a következőkben megpróbálok egy új koncepciót körvonalazni a megoldásra.

4. Sabinus befolyása

A D. 18,6 *titulus* alatti fragmentumok Ulpianus, Gaius, Paulus és Pomponius műveiből kerültek kiválasztásra. Két hosszú, Ulpianustól származó szöveg uralja a *titulus* elejét (D. 18,6,1 pr.-4 és D. 18,6,4 pr.-2); Paulus két lényegesen rövidebb fragmentummal képviselteti magát (D. 18,6,3 és D. 18,6,5); hasonlóan Gaius (D. 18,6,2 pr.-1 és D. 18,6,16 (15)); míg Pomponius csak egyetlen egy szöveggel szerepel (D. 18,6,6). A borral foglalkozó jogeseteket tehát a forrásoknak viszonylag kis köréből választották ki a kompilátorok.

Ez a kör még szűkebbre szorul, ha megvizsgáljuk, hogy a kompilátorok milyen eredeti forrásművekből dolgoztak. A Pomponius, Paulus és Ulpianus neve alatt szereplő idézetek a fent nevezett három jogásznak Massurius Sabinus *Libri tres iuris civilis* című művéhez írt munkáiból származnak. Egyedül a Gaius-idézetek nincsenek ilyen közvetlen kapcsolatban Sabinusszal, hanem a *res cottidiana*éból és a provinciai edictumhoz írt kommentárból erednek. Ugyanakkor közismert, hogy Gaius Sabinusnak nagy tisztelője és követője volt. A jusztinianiusi Digestában ránk maradt gondolatok az eladott bor *periculum*áról és *commodum*áról tehát szinte kivétel nélkül Sabinus tanaira vezethetők vissza.

Sabinus műveiből sajnos igen kevés eredeti részlet maradt fenn, és ezek sem ígérenk további adalékokat az általunk vizsgált kérdéshez. Legfeljebb a közvetett úttal lehet próbálkozni, tehát a kommentáló munkákból következtetni Sabinus eredeti munkájának valószínű felépítésére. Ulpianus releváns szövegei Sabinushoz írt kommentárjának 28. könyvéből származnak. Lenel a Palingenesiájában ebbe a 28. könyvbe¹ először három rövid fejezetet sorolt be: *De statuliberis*, *De operis libertorum*, *De mancipatione (de servitutibus recipiendis et imponendis)*. Ezután következik két hosszabb bekezdés az adásvételhez, amelyeket Lenel a következő címekkel látott el: *De contrahenda emptione* és *De vini venditione*. A 29. könyv *ad Sabinum* a következő fejezettel folytatódik: *De mancipatione et traditione rei venditae*.

---

¹ Lenel, Palingenesia II, 1115-1122.

Figyelemre méltó továbbá, hogy a *perfecta emptio* szabályával foglalkozó híres-hírhedt forráshely, D. 18,6,8 pr., nem a Sabinus-masszához tartozik, hanem a praetori edictumhoz írt kommentárokból került ide, a *ius civile*vel foglalkozó fragmentumokhoz. A záró mondat alapján az is igen vitatható, hogy ez a forráshely eredetileg a bor adásvételével foglalkozott-e.

Gaius *De rerum cottidianarum* című művének második könyve — Lenel szerint — először négy fejezetet tartalmazott a dologi jogról, és utána következtek az *obligationes*, a kötelmi jogi részek. A szerződési joggal foglalkozó, viszonylag rövid ránk maradt részből származik a bor eladásával foglalkozó két fragmentum (D. 18,6,2 és D. 18,6,16). Ez a két forráshely a Palingenesiában semmilyen tartalmi kapcsolatban nem áll szövegkörnyezetével. Ennek oka valószínűleg az, hogy számos szövegrész elveszett.

Pomponiusnak a Sabinushoz írt 9. könyve, amely a borról szóló fragmentumot tartalmazza (D. 18,6,6), az adásvétel megkötésével foglalkozik (*De contrahenda emptio*). A *periculum* problémaköre mindenesetre itt kerül tárgyalásra, és nem a 11. könyvben, a *De obligatione venditoris* vagy *emptoris* cím alatt.

A klasszikus római jogászok kommentáló műveinek rekonstrukciója azt mutatja, hogy a 18,6 *titulus* szerkezete szoros rokonságban áll e művek felépítésével. A kompilátorok szemmel láthatóan átvették a klasszikus jogászok gondolatmenetét. A közös ismertető jeleket mindenek előtt abban látom, hogy a borral foglalkozó kommentárok az adásvétel megkötésével foglalkozó témakör után, de a szerződő partnerek teljesítési kötelezettségeit tárgyaló részek előtt ékelődnek a Digezta adásvételi jogának rendszerébe. Ugyanakkor óvatosságra int, hogy a forrásanyag igen töredékes.

5. Lex specialis?

Vizsgálódásunk elején abból indultunk ki, hogy a Digezta 18,6 *titulusa*, amely a boreladás veszélyviselési forrásait tartalmazza, nem valamilyen általánosan érvényes főszabályt, hanem sokkal inkább a mindennapos gazdasági életben szokásos szerződési kikötésekhez fűződő jogtudósi döntéseket tartalmazza. Ez a már korábbi kutatásokra támaszkodó megfigyelés vezetett ahhoz a kérdéshez, hogy az adásvételi jog rendszerében hol is helyezkedik el a 18,6 *titulus* és milyen annak belső szerkezete. Ez a fejezet nem az egyes forráshelyek tartalmi interpretációja alapján akart erre választ adni, hanem a klasszikus római jogászok kommentáló művei és a Digezta felépítésének összehasonlítása révén. Ez alapján megállapítható, hogy a borról szóló, *periculum*mal foglalkozó fragmentumok az adásvételi jogon belül külön csoportot képeztek. A problémakör nem tartozott az *actiones empti et venditi* diszpozitív jognak tekinthető, praetori adásvételi jogot tartalmazó témaköréhez. Ehhez a felfogáshoz a kompilátorok is hívek maradtak a Digeztában. A *periculum*ról szóló *titulus* (18,6) egyértelműen elkülönül a szerződő partnerek főkötelezettségével foglalkozó címtől (D. 19,1), azaz az adásvétel mellékegyezményeihez került.

6. Periculum és vis maior

Casus maior vagy *vis maior* alatt általában olyan véletlent értünk, amelynek emberi erővel ellenállni nem lehet (D. 44,7,1,4 Gaius). A tankönyvek hagyományosan a különböző természeti csapásokat (pl. földrengés, tűzvész, árvíz, hajótörés, villámcsapás, vihar) és az elháríthatatlan emberi magatartásokat sorolják ide (háború, kalózkodás, rablóbanda támadása). A veszély-

viselés szabályai azt rendezik, hogy melyik szerződő fél viselje a *vis maior* által okozott károkat. Az adásvételnél speciálisan az árveszélyről van szó: ha a dolog az adásvétel megkötése és a traditio közötti időtartamban *vis maior* következtében elpusztul vagy megrongálódik, akkor a vevő kényszeríthető-e a vételár kifizetésére. Ha ugyanis az eladó viselné a veszélyt, akkor a dolog megsemmisülése esetén nem, megrongálódása esetén pedig csak leszállított árat követelhetne. Ha a vevőre száll át a veszély, akkor ki kell fizetnie a teljes vételárat akkor is, ha csak megrongálódott dolgot vagy egyáltalán semmit sem vehet át.

Főszabályként már a klasszikus római jogban a *periculum est emptoris* elve érvényesült, azaz a veszélyt a vevő viselte az adásvétel megkötésétől (*consensus*) kezdve. A Digestában azonban számos jogtudósi vélemény található, amely nehezen harmonizálható az általános érvényre igényt tartó főszabállyal. Az uralkodó nézet ezt a problémát a *perfectio* tanának segítségével oldja meg: a veszély akkor száll át a vevőre, ha az adásvétel perfekt, azaz a felek meggyeztek az árban és a vételárban. Addig például nem perfekt a vétel, amíg halasztó feltételhez vagy időtűzéshez kötött. További kivételnek számít, ha az árut még nem konkretizálták, nem választották ki egy készletből, ha a vevő még visszautasíthatja, ha az árat meghatározó kimérést még nem hajtották végre vagy ha a dolgot még elő kell állítani. A fenti felsorolás mutatja, hogy a kivételek sora olyan hosszú, hogy szinte kétségessé teszik a főszabály létjogosultságát.

7. Problémák

A *periculum est emptoris* főszabálya ellentmond a *casum sentit dominus* elvének, amit a legtöbb szerző azzal indokol, hogy az adásvétel megkötésétől a vevő vagyonához tartozik a dolog, ezért száll át a veszély az eladóról a vevőre. Ernst több tanulmányt is szentelt a veszélyviselés kérdésének. Visszanyúl Windscheid örökségéhez, de kombinálja a pandektisztika eredményeit mestere, Werner Flume „bedingter Rechtsakt”-elméletével. Mindig a *perfecta emptio* tételéből indul ki, mivel a perfectiótól függ, hogy az adásvétel egyáltalán létrejött-e. Mivel szerinte a „Rechtsakt” előtt nincs érvényes szerződés, a veszély sem szállhat át a vevőre.

A *leges venditionis* döntően befolyásolták az adásvételi jog diszpozitív szabályainak kialakulását. Fontos az a felismerés, hogy az eladó aktív, míg a vevő passzív szerepet játszik az árverési formában való vételnél. Nem követhető viszont az a tézis, hogy az eladó kihasználná ezt a pozíciót és a vevő számára hátrányos *periculum est emptoris* elfogadtatására kényszerítené szerződő partnerét. A felek alkuja, amint azt már Cato is érzékeltette, lényegesen sokrétűbb. Gazdaságilag aligha működhetne hosszú távon olyan eladási modell, ahol az egyik fél aránytalanul kedvezőbb pozíciót élvez. Sőt, Cato árverési formulája éppen azt mutatja, hogy az eladó igyekszik minél több „kedvezményt” ajánlani a vevőnek a *leges venditionis* keretében, hogy magasabb árat követelhessen.

8. A *periculum* számos árnyalata

A *periculum* nem tekinthető egységes fogalomnak. A borvétel kockázatosztási szabályait (*degustatio* és *mensura*) aligha tudjuk a tradicionális, dogmatikailag kifinomult felelősségtan absztrakt szabályaiból levezetni. Ésszerűbb megoldásnak látszik, hogy ezeket a kockázati tényezőket leválasszuk a klasszikus *vis maior* fogalmáról és ne kényszerítsük a *periculum est*

emptoris főszabálya alá. Úgy tűnik, hogy a mindennapi jogélet nem nagyon törődött a *vis maior* finoman kidolgozott fogalmával. A praxis inkább találó szerződési kikötésekben gondolkodott, amelyek a tipikus káresemények egy-egy csoportját átfogják és ezek kockázatát telepítik a felek jogviszonyában. Ezeket a szerződési kikötéseket nem minden esetben lehet hézagmentesen beilleszteni a kifinomult dogmatika zárt rendszerébe.

9. Periculum és borvétel

A kompilátorok a D. 18,6 cím elejére Ulpianusnak a praetori edictumhoz írt kommentárjából választottak ki egy hosszabb idézetet. Köztudott, hogy Jusztiniánusz kodifikációs bizottsága igyekezett minden *titulus* elején az „irányelveket” vagy a „legfontosabb alapfogalmakat” rögzíteni. Kézenfekvő, hogy Ulpianus szóban forgó gondolatai is ezért kerültek az élre – és ezért alkalmasak arra, hogy számunkra is vezérfonalként szolgáljanak (D. 18,6,1 pr. Ulp. 28 Sab.):

Ha az eladott bor megecetesedik vagy más módon megromlik, ez a vevő kára, éppúgy, mintha a bor elfolyik a tárolóedény törése vagy egyéb ok miatt. Ha azonban az eladó átvállalta a veszélyviselést, akkor arra az időtartamra nézve, ameddig átvállalta, ő viseli azt. Ha nem állapodtak meg időpontban, akkor addig viseli (az eladó) a veszélyt, amíg a bort meg nem kóstolják, mégpedig azért, mert az adásvétel csak akkor lesz befejezett, ha a *degustatio* megtörtént. Tehát vagy megállapodnak abban, hogy meddig viselje a bor megromlásának a veszélyét, és akkor addig kell viselnie, vagy nincs ilyen megállapodás, és akkor a *degustatio*ig kell viselnie a veszélyt. Ha azonban még nem történt meg a *degustatio*, de a vevő pecsétjével már megjelölte az amphorákat vagy hordókat, úgy következetesen azt kell mondjuk, hogy a veszélyt még az eladó viseli, hacsak másként nem állapodtak meg.

Ulpianus példálózó, de rendszerezett felsorolást kínál a borvétel kockázati lehetőségeiről. A szöveg érzékelteti a finom különbséget a kockázati tényezők csoportosításánál: „... ha az eladott bor megecetesedik vagy más hibája lesz” illetve „... ha a bor az edény törése folytán vagy más okból elfolyik ...” A kockázati tényezők két markáns csoportjáról van szó, amelyek e tipikusan hosszantartó jogviszonyban (hitelezett vétel esetén az áru későbbi időpontban, sokszor a szerződés megkötése után hónapokkal kerül elszállításra) a tapasztalatok szerint felléphetnek: a minőség romlása vagy a mennyiség csökkenése. A szerződés megkötése után, de az átadás előtt bekövetkezhetnek olyan minőségi vagy mennyiségi változások, amelyek következtében a teljesítés nem lesz szerződészerű.

A modern szerzők a speciális borvételi problémákra koncentrálnak (*acor* és *mucor*) és figyelmen kívül hagyják a megrepedt tároló edényeket. MacCormack a minőségi és mennyiségi károkat is a „physical loss” kategóriájába sorolta és nem akart tovább differenciálni. Másutt egyenesen kompilatori rövidítéseket tételezett fel, mert a következő bekezdés (látszólag tévesen és összefüggéstelenül) a *degustatio* témájáról a *mensura* tárgyalására vált át. Több szerző zavarosnak találta, hogy Ulpianus látszólag összemossa a *periculum* és a *custodia* határát (esetleg összetéveszti őket?).

De modern dogmatikai gondolkodásunk strikt definícióitól elvonatkoztatva, a szerződési kikötésekből kiindulva, Ulpianus nyomdokán új koncepció kontúrjai bontakozhatnak ki előttünk. Ulpianus *periculum*-eseményei szemmel láthatóan két domináns csoportba sorolhatók: a *qualitas* és a *quantitas* kockázata. *Acor*, *mucor* és a borkészítés egyéb hibái a minőséget ront-

ják, míg az edények törése vagy a lopások a bor mennyiségét veszélyeztetik. A borvétel (különösen a szállítási szerződések) jellemzője az áru hosszú ideig való tárolása az eladónál, és ez teszi szükségessé a második kockázati tényező, a mennyiség véletlen csökkenésének a szabályozását is a szerződés-specifikus veszélyek között.

Ulpianus ezt követően a tipikus mellékegyezményeket tárgyalja, amelyek a rizikófaktorok e két leglényegesebb csoportját rendezik: a *degustatio* a minőség és a *mensura* a mennyiség kockázatát. Jusztiniánusz kompilátorai ragaszkodnak Ulpianus rendszeréhez és a D. 18,6 címében összegyűjtött jogesetek szinte kizárólag ezt a két mellékegyezményt elemzik. Az előző fejezetben bemutatott okirati gyakorlat eredményei is ezt a szemléletet tükrözték.

A modern szerzők felismerték, hogy a borvételnél speciális mellékegyezmények fejlődtek ki, amelyek a kockázatosztást szabályozták. A mellékegyezményeket azonban három megcsontosított csoportba sorolták: *emptio ad mensuram*, *emptio ad degustationem* és a *per aversionem*-vétel; ezeket szigorúan elkülönítették a joghatások szerint. De már Cato árverési formulája, majd a papiruszok és a római jogászok döntései alapján rekonstruálható szerződési modellek megmutatták, hogy a helyzet sokkal bonyolultabb. Az okiratok, a jogélet és a gazdasági háttér azt tanúsítják, hogy a *degustatio* és a *mensura* különböző rizikófaktorokat szabályoz, illetve hogy a két klauzulát szabadon kombinálhatták a felek. A következő két tanulmány azt szeretné bemutatni, hogy a *degustatio* és a *mensura* nagyon eltérő joghatásokkal és jogi természettel bírhat attól függően, hogy a borkészítés technológiájának mely fázisában alkalmazzák őket. Mindezt a szakirodalom eddig figyelmen kívül hagyta. Az uralkodó nézet a két mellékegyezményt dogmatikailag mindig azonos jogintézményként értékelte: mind a *degustatio*, mind a *mensura* joghatását a feltétel tanáival magyarázták.

10. Degustatio és mensura

Paulus a joggyakorlatból kiindulva kísérel meg a két mellékegyezmény elhatárolását (D. 18,1,34,5 Paul. 33 ed.):

A kóstolásnak és a kimérésnek különböző célja van: a kóstolás nyomán a vevő visszaléphet, a kimérésnek viszont nem az a célja, hogy többet vagy kevesebbet adjon el, hanem hogy az eladott mennyiséget megmutassa

A jogász szerint a *degustatio* és a *mensura* különböző funkciót tölt be. A borkóstolást azért kötik ki, hogy a vevő ellenőrizhesse a minőséget és hibát észlelve visszaléphessen a vételtől. A *mensura* funkcióját nehezkesebben próbálja körülírni a jogász, mert a két klauzula elhatárolására koncentrálna, ezért negatív meghatározással kezdi mondandóját: a kimérést nem azért kötik ki, hogy a mennyiség hiányát reklamálhassa a vevő. A *mensura* nem azt célozza, hogy a vevő visszaléphessen a szerződéstől, ha hiányozna a borból valamennyi. Sokkal inkább az a cél, hogy az eladott mennyiséget egy releváns időpontban rögzítsék. Sem a fogalmazás, sem a tartalom nem utal arra, hogy a remekjogász, aki egyébként a szerződés perfektuálódásának tanát preferálta a *periculum* problematikájának megoldására, itt a *degustatio* vagy a *mensura* kikötését feltételnek tekintette volna. A jogélet két közismert kikötését inkább elhatárolni igyekszik egymástól és joghatásaikat egyszerűen, a dogmatikai fogalmakat mellőzve magyarázni. Paulus nem konkrét jogesetből indul ki, hanem általános definícióra törekszik.

Absztrakt meghatározása elvonatkoztat attól, hogy a *degustatio* és a *mensura* a borkészítés illetve a szerződéskötés mely fázisában kerül alkalmazásra.

11. Konklúzió

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a *periculum* jelentéstartalmát a borvételnél célszerű szerződés-specifikusan definiálni. A *periculum* több jelentés-árnyalattal bíró terminus technicus. Ezt tetézi az a nehézség, hogy a klasszikus római jogászok szóhasználata és gondolkodásmódja lényegesen eltér mai modern dogmatikai gondolkodásunktól. A modern dogmatika a jogot koherens szabályok rendszerének tekinti, amelyek elméletileg zárt rendszert képeznek és a logika törvényei szerint értelmezhetők. Az egyes jogintézmények definíciói képezik a rendszer építőköveit, a megszilárdult terminológia segít a rendszerkonform megoldások kidolgozásában. Ezt a jogi gondolkodásmódot azonban nem lehet mindig problémamentesen alkalmazni a római jogra. Az ókori jogrendszerek nem precíz fogalmakkal dolgoztak, a jogászok nem a jog rendszeréből vezették le érveiket – ezért a jogi döntések sem vezethetők le mindig következetesen a modern fogalmi rendszerrel.

JELLEN TANANYAG A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT AZ EURÓPAI UNIÓ
TÁMOGATÁSÁVAL. PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

